

KIERKEGAARDS UNIVERS 4

Nov. 2022

- 4.1 FORHOLDET TIL FADEREN OG TIL REGINE
 - EN TUNGSINDIG OLDING OG ET STAKKELS BARN
 - EN TUNGSINDIG YNGLIG OG EN STAKKELS UNG PIGE
 - FORLOVELSESHISTORIER.

- 4.2. ETIKERENS ÅBNING MOD DET RELIGIØSE

- 4.3. 'FRYGT OG BÆVEN'

I følge programmer skulle forelæsningen i dag handle om "Begrebet Angst". Det gør den ikke. Jeg har stillet mere i vinduet, end der er i butikken. Og der er mere i butikken end i vinduet. Programmet er jo skrevet det god tid i forvejen. Det ville ikke være noget problem, hvis jeg bare tog en gammel forelæsningsrække op af skuffen og holdt den igen. Men det gør jeg ikke.

Jeg har valgt at gemme "Begrebet Angst" til en senere række. Det er Kierkegaards nok vanskeligste værk, som Garff skriver "*det absolut bedste sted ikke at begynde at læse Kierkegaard*". Så for at gøre det mere fremkommeligt har jeg tænkt mig at lade Kierkegaard få hjælp af Dostojevskij. Jeg sætter de to i samtale med hinanden, lader Dostojevskijs fortællinger og Kierkegaards filosofisk-psykologiske analyser gensidigt belyse hinanden. Forelæsningsrækken kommer nok til at hedde "Det dæmoniske – angst for det gode. Kierkegaard og Dostojevskij" og kommer efteråret 2023.

Forelæsningen i dag vender tilbage til det biografiske – forholdet til faderen og forholdet til Regine. Derefter et kort kærligt blik tilbage på assessor Wilhelm og så videre til 'Frygt og Bæven', det religiøse.

4.1 FORHOLDET TIL FADEREN OG TIL REGINE

- EN TUNGSINDIG OLDING OG ET STAKKELS BARN
- EN TUNGSINDIG YNGLING OG EN STAKKELS UNG PIGE

Jeg forsøgte i første forelæsning at tegne et portræt af Kierkegaard. Jeg fortsatte ikke med at fortælle hans historie. Det vil jeg så gøre i dag, men kun skitseagtigt. Den har aldrig interesseret mig så meget, at jeg har brugt de store mængder af tid, der skal til for at sætte sig ordentligt ind i den. Jeg har ikke gennemlæst hans dagbøger, breve og så videre, men kun læst, hvad andre har fundet frem til. Så jeg er ikke den rette til at fortælle historien. Det har andre gjort bedre. Mest suverænt Joakim Garff i "SAK". Det er den I skal læse, hvis I vil lære Kierkegaard at kende, så langt det nu er muligt. Hvis 700 sider er for meget af det gode vil jeg anbefale Thielst "Livet forstår baglæns, men det skal leves forlæns."

Her stiller jeg det op i nogle punkter og overlader ellers ordet til Kierkegaard selv og citerer fra journalerne.

Hvorfor denne indviklethed, forviklethed – forkvaklethed om I vil? Hvorfor valgte han det? Og var det noget han valgte at være, eller kunne han ikke andet?

Ja det er jo ikke sådan at svare på, hvorfor et menneske er hvad han er, bliver det han bliver. Skal vi forsøge at svare, må vi jo angive grundene, de omstændigheder, indre som ydre, der gjorde, at hans liv og hans person formede sig på den måde. Og når vi anlægger det synspunkt og perspektiv, så ser vi jo personen som et produkt af omstændighederne. Det er nok rigtigt. Men det er ikke rigtigt nok. Det kunne jo være, at den slags psykologiske forklaringer overser noget væsentligt. Nemlig at det valg, eller de valg, der træffes ud fra de givne omstændigheder, og som er begrundede i disse omstændigheder, at de valg også med de samme omstændigheder kunne være faldet anderledes ud.

Så lad os blot gå på jagt efter grundene til at Kierkegaard var som han var, blev som han blev. Hvad var grunden til hans grundstemning, tungsindet?

Her peger han selv på forholdet til faderen. (Det skal være 'fader' med tungt "d". Kierkegaards fader var ikke en moderne blød far med fladt "a", men en gammeltestamentlig fader med langt åbent "a" og tonstungt "d").

FORHOLDET TIL FADEREN

- "EN TUNGSINDIG OLDING" OG "ET STAKKELS BARN"

Den afgørende og altoverskyggende person var faderen, en mørk mand med et knugende tungsind, et tungsind, der tydedes religiøst, hvilket det blot blev tungere af. Faderen indviede sine højt begavede sønner Peter og Søren i sit tungsind og sine religiøse anfægtelser allerede medens de var børn. Derved knækkede han, hvad Løgstrup kalder det kostbareste af alt, deres livsmod. Også de kom livet igennem til at kæmpe med et religiøst tydet tungsind.

MICHAEL PEDERSEN KIERKEGAARD 1756 – 1838

FØDT I SÆDING. KOMMER SOM 11-ÅRIG TIL KÆBENHAVN
HOSEKRÆMMER. STOR FORMUE.
STOR FAMILIE. 7 BØRN. OVERLEVES KUN AF PETER OG SØREN.
INTET TIL GLÆDE. RELIGIØST TYDET TUNGSIND
"LÆSSER HELE SIT TUNGSIND AF PÅ ET STAKKELS BARN"

SØREN AABYE KIERKEGARD 1813 – 1855

Michael Pedersen Kierkegaard. 1756-1838. (Søren 1813-1855).

- som 11årig fra Sæding i Vestjylland til København, i lære som hosekræmmer hos en onkel.
- flid, sparsommelighed, dygtighed og arv: Stor formue
- held og hårdhed bringer formuen gennem Københavns brand 1795, englændernes bombardement 1805 og statsbankerotten 1813.
- ikke blot stor formue også stor familie, to koner (dog ikke samtidig) 7 børn med nr. 2, hvoraf Søren er nr. 7.
- det går ham altså godt. Men intet bliver ham til glæde. Mørkt gemyt. Tungsind.
- tungsindet tydet religiøst, hvilket det ikke bliver lettere af. Livsødelæggende syndsbevidsthed.
- deler sine anfægtelser, det religiøst tydede tungsind med sine højtbegavede sønner, Peter og Søren. Medens de endnu er børn og ikke kan væрге for sig. Knækker, hvad Løgstrup kalder "det kostbareste af alt", deres livsmod.
- foruden tungsindet er arven fra faderen formuen. Den betyder, at Kierkegaard ikke behøver at bekymre sig om udkommet, men kan leve et liv i eksorbitant luksus (Det er ham vel undt, et formildende træk).

Det er der ikke tid til at udfolde her og mine evner som fortæller rækker ikke, så jeg vil overlade ordet til Kierkegaard selv ved at citere fra hans dagbøger.

"Mit Tungsind har gjemmen mange Aar gjort, at jeg ikke kunde komme til at sige i dybeste Forstand Du til mig selv. Imellem mit Tungsind og mit Du laa en heel Phantasie Verden. Det er den, som jeg tildeels har udtømt i Pseudonymerne. Som den, der ikke har et lykkeligt, færdes ude saa meget som muligt, og helst ville være af med sit Hjem: saaledes har mit Tungsind holdt mig ude fra mig selv medens jeg opdagende og digterisk oplevende har gennemreist en heel Phantasie-Verden."

1847

Det er altså ikke blot mig, der har vanskeligt ved at blive dus med den gode Kierkegaard. Det havde han også selv! Freud'sk fortællelse i en tidligere forelæsning: Hjem blev til lem.

Og hvorfra stammer så dette tungsind, der sætter ham uden for livet og gør ham til digter, lukker ham ude fra livet og inde i sig/ham selv? Fra faderen.

"Det er dog forfærdeligt, naar jeg saaledes et enkelt Øieblik kommer til at tænke paa mit Livs mørke Baggrund lige fra det Tidligste. Den Angest med hvilken min Fader fyldte min Sjæl, hans eget frygtelige Tungsind, det Meget, som jeg i den Henseende end ikke kan optegne. En saadan Angest fik jeg for Christendommen, og dog følte jeg mig saa stærkt dragen til den."

Som sagt i et enkelt Øieblik er det frygteligt at tænke paa dette Liv jeg saaledes har ført i det skjulteste inderste, naturligviis bogstaveligen aldrig talt til noget eneste Menneske ikke et Ord derom, end ikke turdet optegne det Mindste deraf – og saa at jeg har kunnet omklæde dette Liv med en saadan ydre Existents af Livslyst og Munterhed.

Hvor sandt er derfor ikke det Ord, jeg saa ofte har sagt om mig selv, at som Scheresade frelser Livet ved at fortælle Eventyr, Saaledes frelser jeg Livet eller holder mig i Livet ved at producere."

1848

"Men min Faders Død var da ogsaa en frygtelig rystende Begivenhed for mig, hvorledes har jeg aldrig talet til noget eneste Menneske om. Mit hele Livs Forgrund er overhovedet i den Grad hyldet i det mørkeste Tungsind og den dybest rugende elendigheds Taager, at det intet under er, at jeg var som jeg var. En Anden havde det maaske e ikke gjort et saa dybt Indtryk paa; men min Phantasie og især i dens Begynden, da den ingen Opgaver havde at vende sig mod. Et saadant primitivt tungsind, en saadan uhyre Medgift af Sorg og det i dybeste forstand sørgelige, som et Barn opdraget af en tungsindig Olding – og saa med en medfødt Virtuositet til at kunne be- drage Enhver, som var jeg Liv og Lystighed - : og saa at Gud har hjulpet mig saaledes."

1848

"Det bliver alt sammen sandt hvad min Fader sagde mig. "Der gives Synder, som et Menneske kun ved en overordentlig guddommelig Bistand kan frelses fra." Og min Fader, skylder jeg menneskelig talt alt. Han har gjort mig paa enhver Maade saa ulykkelig som muligt, gjort, at min Ungdom blev en Qual uden lige, gjort, at jeg i mit stille Sind ikke var langt fra at forarges paa Christendommen, (...) og dog var min Fader den kjerligste Fader, og min Længsel var og er inderlig efter ham, hvem jeg ingen Dag har undladt at mindes baade Morgen og Aften."

1848

"Jeg sidder her ganske ene (jeg har vel ofte været ligesaa ene, men er ikke bleven mig det bevidst) og tæller Timerne til jeg skal see Sæding. Jeg kan aldrig erindre nogen Forandring med min Fader, og nu skal jeg see de Steder, hvor han som fattig Dreng vogtede Faar, de Steder, jeg paa Grund af hans Beskrivelse har haft Hjemvee efter. Hvis jeg nu blev syg, og blev begravet paa Sæding Kierkegaard! Underlige Tanke. Hans sidste Ønske til mig er opfyldt, - skulle virkelig heele min jordiske Bestemmelse gaae op deri? I Guds Navn! Opgaven var dog ikke saa ringe i forhold til hvad jeg skyldte ham. Jeg lærte af ham, hvad Faderkjerlighed er, og derved fik jeg et begreb om den guddommelige Faderkjerlighed, det eneste Urokkelige i Livet, det sande archimediske Punkt.

1840.

Det er nok det, der gør bindingen til faderen så ubrydelig. Ambivalensen. Han både hader og elsker. Garff associerer ligefrem til et incestuøst overgreb, ikke fysisk, men åndeligt.

"Med en følelsesmæssig ambivalens Og misforstået loyalitet, der kan minde om incestofferets paradoksale hengivelse betror Kierkegaard sig som regel inden for den parentes, at faderen var den bedste og kærligste af alle fædre – (...) citer frem til citatet fra Synspunkt... "Som Barn blev jeg strengt og alvorligen opdraget i Christendommen, menneskeligt talt afsindigt opdraget: allerede i den tidligste Barndom havde jeg forløftet mig paa Indtryk, som den tungsindige Olding, der havde lagt dem paa mig, selv segnede under – et Barn, afsindigt, paaklædt til at være en tungsindig Olding. Frygteligt!"

Joachim Garff. "S.A.K." s 14.

Forholdet til faderen er det vigtigste forhold i Kierkegaards liv. Men selvfølgelig ikke det eneste vigtige. Der er andre. Dem kan vi også sætte op med en række "F'er" som overskrifter.

FORHOLDET TIL REGINE

- EN TUNGSINDIG YNGLIG OG EN STAKKELS UNG PIGE

Forholdet til Regine er det andet afgørende forhold i Kierkegaards liv. Han forelsker sig i hende, forlover sig, bryder forlovelsen, men vedbliver til sin død at være ulykkeligt forelsket i hende.

(I parentes bemærket er hendes navn meget passende. Der er noget ophøjet over 'Regine' (dronning) men efternavnet, Olsen, bringer os ned på jorden igen. Som Goethes ungdomsforelskelse i Charlotte Buff og en figur hos Th. Mann, Helene Ölhafen).

Forholdet til Regine kan vi også sætte op i en række f'er.

FORLOVELSEN	<u>FORGÆVES FRIGØRELSESFORSØG</u>
SEPT 40 – OKT 41.	- FORELSKELSEN
	- FORHÅBNINGEN
	- FRIERIET
	- FEJLTAGELSEN
	- FORSTILLELSEN
	- FORTVIVLELSEN
	- FORKLARINGEN (-ERNE)

Efter faderens død i 1838 tager Kierkegaard sig sammen og får afsluttet sin teologiske embedseksamen, har planer om at søge præsteembede eller måske ansættelse ved universitetet, altså få et arbejde og leve et nogenlunde ordentligt og almindeligt liv. Hertil hører også ægteskab, at dele sit liv med en elsket. Han forelsker sig i Regine, en 17-årig yndig, livsglad og begavet pige. Frieriet kommer noget bag på Regine og hendes fader etatsråd Olsen. Men Kierkegaard får sit ja og Regine forelsker sig i ham, hvad der måske undrer. Han var jo en såvel fysisk som psykisk skæv person, men med en intensitet, der har været betagende, og så *"kunne han noget med øjnene"* som Garff skriver. Den gensidige forelskelse er genuin nok. Med Regines fader etatsråden er der heller ikke noget problem. Kierkegaard har sin eksamen og dertil arvet en stor formue. Og Kierkegaards fader, ja han har jo været død to år, så han har ingen indvendinger. Men alligevel er det nok her problemet ligger. Kierkegaard er på ingen måde fri af faderen, fri af faderens tungsind. I hvert fald går det hurtigt op for Kierkegaard, at det er en fejltagelse. Han støder Regine fra sig, forsøger gennem forstillelse at få hende til at bryde forlovelsen. Da hun klynger sig til ham, bryder han barskt. Til begges fortvivlelse.

Hvorfor? Hvorfor brød han med Regine? Ikke fordi han ikke var forelsket i hende. Det var han og det vedblev han at være. Han brød fordi han ikke kunne elske hende. Kærlighed indebærer en fortrolighed, at man ikke skjuler noget for den anden men er åbenbar. Og der var ting i Kierkegaards liv, han ikke kunne dele med Regine. Tung-sindet. At indivi Regine i sit tungsind ville være et overgreb. Et overgreb svarende til faderens overgreb mod ham. Derfor måtte han bryde forholdet - af hensyn til Regine. Det er den forklaring han gerne selv vil tro på, og som han vil have os til at tro på. Der er andre. En hemmelighed, der er lykkedes for ham at holde som en hemmelighed. En nøgtern erkendelse af at også andre forhold end tungsindet gjorde ham uskikket til at være ægtemand og familiefader. Følelsesmæssig og seksuel forkram-pethed. Og endelig den enkleste forklaring nemlig at han ville noget andet med sit liv. Han ville skrive. Han ville være forfatter. Han vælger forfatterskabet frem for ægte-skabet.

Det er en lang og kompliceret fortælling, som ingen heller ikke Kierkegaard selv nogen sinde får fuld klarhed over. Vi kan følge den i hans (redigerede) dagbøger og i en hel række af forlovelshistorier i forfatterskabet. Det vil jeg ikke forsøge her. Jeg vender tilbage til det i forelæsningsrækken om den dæmoniske indesluttethed som angst for det gode. Her kommer vi til at møde variationer over brudte forlovelser. Johannes Forføreren i 'Enten-Eller', Det Unge Menneske i 'Gentagelsen', Quidam i 'Stadier på livets vej'. Ingen er identiske med Kierkegaards egen, men alle henter deres stof fra den og er forsøg på at skrive sig frem til klarhed over, hvad der egentlig skete mellem ham og Regine.

4.2. ETIKERENS ÅBNING MOD DET RELIGIØSE

Det almindelige liv var ikke en mulighed for Kierkegaard. I hvert fald valgte han det ikke. Han blev ikke ægtemand og familiefader men forfatter. Han så sig selv som en undtagelse.

Det betyder ikke at han foragter det almindelige liv. Han er på sin vis ulykkeligt forelsket i det lige som han livslangt er ulykkeligt forelsket i Reginé. Og giver jo en smuk beskrivelse af det i andet bind af 'Enten-Eller'. I kan forhåbentlig huske den lange passage, hvor Etikeren beskriver sig selv og sit liv. Hvorledes han er glad i sin tilværelse, glad for sin kone, glad for sine børn, glad for sit arbejde, sine venner, sit fædreland, sit modersmål.

Det hele hviler på et valg. Det etisk-eksistentielle valg. Han har valgt at være det menneske han er og leve det liv der er hans. Taget ansvaret for det og sat det under etiske bestemmelser. Det vil jeg egentlig gerne sige noget mere om, men det er der ikke tid til.

Når jeg gerne vil sige noget mere om det, er det fordi Kierkegaard her udfolder en livsanskuelse, der ikke hviler i det religiøse, i troen på Gud. Altså en ikke-religiøs ren humanistisk livsanskuelse. Og for os, der ikke tror på gud er det jo spændende. Lader livet sig leve med mening og fylde uden Gud?

Det har altid ærgret mig at Kierkegaard gør sin Etiker religiøs. Der kommer jo en hel række pseudonymer, der udfolder det religiøse, så hvorfor ikke lade etikeren udfolde en ren humanistisk livsanskuelse. Det har Kierkegaard altså ikke gjort. Han har måske ikke anset det for en mulighed, der var værd at tage alvorligt. Etikeren er religiøs om end ikke i samme radikale forstand som vi finder det senere i forfatterskabet.

Passagen, hvor han glæder sig over sin tilværelse fortsætter:

Saaledes har mit Liv Betydning for mig, saa megen, at jeg føler mig glad og tilfreds derved. Under alt dette lever jeg tillige et høiere Liv, og naar det stundom hænder, at jeg indaander dette høiere Liv i mit jordiske og huuslige Livs Aandedrag, da priser jeg mig salig, da sammensmelter for mig Kunsten og Naaden. Saaledes elsker jeg Tilværelsen, fordi den er skøn, og haaber en endnu skjønnere. (SKS 3, 338-339. SV 3, 297)

Der er højt til loftet i hans dagligstue.

Han kan også beskrive valget, som var det en religiøs oplevelse. Hør bare:

(...) *Valgets Øieblik. Naar da Alt er blevet stille omkring Een, høitideligt som en stjerneklar Nat, naar Sjælen bliver ene i den hele Verden, da viser der sig ligeoverfor den ikke et udmærket Menneske, men den evige Magt selv, da skiller Himlen sig ligesom ad, og Jeget vælger sig selv, eller rettere, det modtager sig selv. Da har Sjælen seet det Høieste, hvad intet dødeligt Øie kan see, og som aldrig kan glemmes, da modtager Personligheden det Ridderslag, der adler den for en Evighed. Han bliver ikke en anden end han var før, men han bliver sig selv; Bevidstheden slutter sig sammen, og han er sig selv. Som en Arving, om han end var Arving til Alverdens Skatte, dog ikke eier dem, før han er bleven myndig, saaledes er selv den rigeste Personlighed Intet, før han har valgt sig selv, og paa den anden Side er, selv hvad man maatte kalde den fattigste Personlighed Alt, naar han har valgt sig selv; thi det Store er ikke at være Dette eller Hiint; men at være sig selv, og dette kan ethvert Menneske, naar han vil det.”* (SKS 3, 172. SV 3, 166)

Det stemmer jo fint med at han taler om at vælge sig selv ”i sin evige Gyldighed”. Valget forbinder den timelige tilværelse med det evige, og at mangle det evige er fortvivlelse. Det vigtige er så at bevægelsen til det evige følges af en modbevægelse tilbage til det timelige. Det selv der skal vælges er det timelige selv, det konkrete, sociale, historiske selv. *”Han bliver ikke en anden end han var før, men han bliver sig selv”*. Men det bliver han altså først i kraft af valget. Og det valg, at overtage sig selv i et valg er det afgørende. Det afgørende er ikke indholdet, egenskaberne og omstændighederne, om du er Kong Salomon eller Jørgen Hattemager. Det afgørende er forholdet til indholdet, at du vælger at være den du er og tager ansvaret for det. *”Og det kan ethvert menneske, naar han vil det”*.

Efter himmelfarten kommer vi ned på jorden igen.

For Etikeren bryder det religiøse ikke med det etiske. Tværtimod. Det er grundlag og overbygning. Anderledes i Frygt og Bæven

Jeg må forlade Etikeren her. Lidt modvilligt, for jeg er ikke færdig med ham, der er meget mere at sige. Men man bliver aldrig færdig med Kierkegaard. Og det er jo fint nok, så kan man vende tilbage og finde vigtige ting, man ikke fandt sidst. Så lur mig om Etikeren ikke dukker op i en senere række, måske i samtale med Løgstrup.

4.3. FRYGT OG BÆVEN

Videre til "Frygt og Bæven" der udkommer 1843, altså samme år som "Enten-Eller".

"Frygt og Bæven" er en barsk bog, en frygtelig bog. Den handler om troen, forholdet til Gud. Men det er ikke et forhold båret af tillid og fortrolighed, men et forhold gennemtrængt af frygt og bæven, gennemsyret af angst. Den Gud, vi møder her, er en frygtelig Gud, en Gud, der af en fader forlanger, at han skal myrde sin søn, slagte ham på et alter.

Gud er ikke den kærlighedens Gud, vi kommer til at møde i næste forelæsning. Gud er magtens Gud. Over for Gud er mennesket afmægtigt. Troen er underkastelse, lydighed. Tro er at frygte Gud.

(Det kunne sættes op som en modsætning mellem Det Gamle testaments Gud og Det Nye Testaments Gud. Det gør Kierkegaard ikke, ikke eksplicit i hvert fald. Så det vil jeg heller ikke gøre).

Det er jo ikke sådan, jeg plejer at tale om troen hos Kierkegaard. Jeg plejer jo at holde mig til "Kjerlighedens Gjerninger", og her finder vi troens lyse side ikke den mørke. Her er troen ikke frygt og bæven, men tillid og fortrolighed. Troen er uløseligt forbundet med kærlighed. Det er en tro på Gud som en kærlig og tilgivende Gud, en tro på Guds kærlighed. Forholdet mellem Gud og menneske er båret af kærlighed. Og det er ikke kun forholdet mellem Gud og den enkelte, der er båret af Guds kærlighed; det er også forholdet mellem mennesker. Den kærlighed, jeg tager imod fra gud skal jeg række videre til mit medmenneske. Du er elsket af Gud og du skal elske din Gud og din næste som dig selv.

TROEN – GUDSFORHOLDET

Det er vigtigt at holde fast i begge sider, selv om der er en modsætning mellem den, eller netop fordi der er en modsætning mellem dem. I Kierkegaards univers befinder vi os ikke i en forsonet rolig midte, det er et univers spændt ud mellem ekstremer, spændt ud mellem modsætninger. Hos Kierkegaard får vi aldrig sikre og entydige svar, der falder pænt på plads i et velordnet system, men kastes ud i en erfarings- og

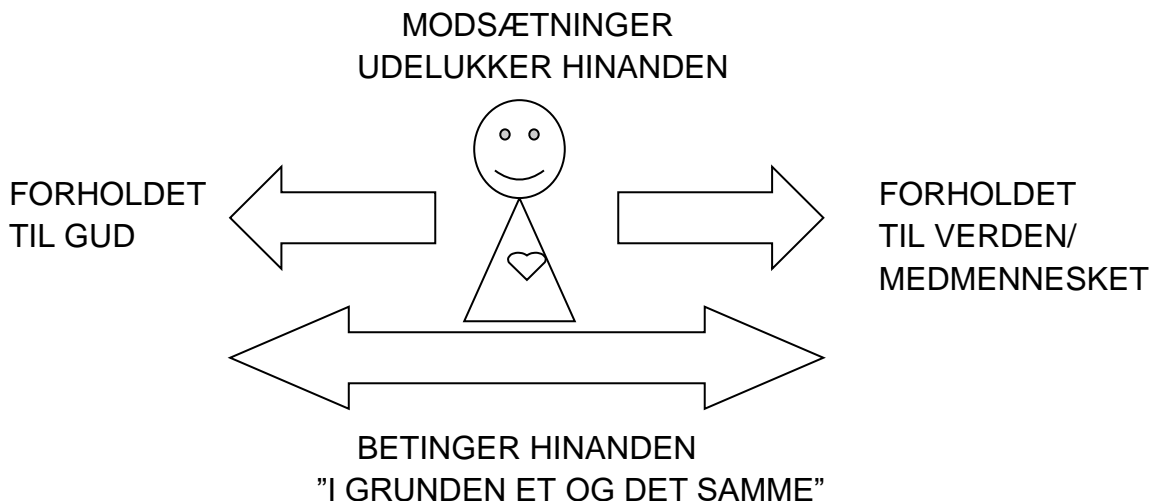
tankeverden i stadig anfægtelse og bevægelse. Det gælder selvfølgelig også det afgørende forhold, forholdet til Gud.

Kierkegaards forfatterskab, Kierkegaards univers er gennemstrømmet af modsætninger og modsigelser. Ikke som hos Hegel, hvis tænkning jo også bevæger sig gennem modsætninger, men hvor de forsones og kan falde på plads i et system. Det er langt mere radikalt hos Kierkegaard, modsætningerne bliver stående som modsætninger, modsigelserne bliver stående som modsigelser.

Kierkegaard bygger sit forfatterskab op, så det kan rumme modsætningerne og modsigelserne. Det er primært det, pseudonymiteten tjener til. Han taler ikke med én stemme, men med mange. I stedet for et afsluttet system, får vi en aldrig afsluttet samtale. Alligevel har vi vel en forventning, en berettiget forventning, om at han selv dog må mene noget og gerne noget bestemt. Han kan da ikke bare skjule sig bag pseudonymerne og melde hus forbi. Det gør han da også. En stor del af forfatterskabet er jo udgivet under eget navn. Men heller ikke her synes han at lægge sig fast på en bestemt position, også her modsiger han sig selv. Tydeligst i de to sene værker "Kjerlighedens Gjerninger" og "Indøvelse i Christendom". "Kjerlighedens Gjerninger" er en udlægning af det dobbelte kærlighedsbud, du skal elske Gud og din næste som dig selv. Her udelukker kærligheden til Gud og kærligheden til medmennesket ikke hinanden; de forudsætter tværtimod hinanden og kan ikke skilles af; i grunden er de et og det samme. I "Indøvelse i Christendom" sættes en skarp modsætning mellem kærlighed til Gud og kærlighed til verden, de udelukker hinanden og den enkelte må vælge mellem dem. Da næsten, medmennesket jo befinder sig i verden, indebærer kærlighed til Gud, at jeg vender næsten ryggen. Det er to ikke blot forskellige, men modsatte opfattelser af, hvad kristendom er, af hvad det vil sige at være kristen.

Nu er det ikke de sene værker, vi skal beskæftige os med her. Dem vender vi tilbage til næste gang. Her gælder det "Frygt og Bæven". Men allerede her i forfatterskabets begyndelse finder vi problemet: Modsætningen mellem gudsforholdet og forholdet til verden/medmennesket.

Hvad er forholdet mellem forholdt til Gud og forholdet til verden/medmennesket? Hvordan forholder de to forhold sig til hinanden? Er det modsætninger, der udelukker hinanden, så vi må væge mellem dem? Eller hører de sammen, så de ikke udelukker men tværtimod betinger og bærer hinanden?

Uanset hvorledes de to forhold forholder sig til hinanden, om de udelukker hinanden eller om de gensidigt betinger hinanden, så er der ingen diskussion om, hvilket forhold, der er det vigtigste, det primære og grundlæggende forhold. Det er forholdet til Gud.

Hør blot (igen) den vældige passage, der indleder "Lovtale over Abraham" i "Frygt og Bæven".

Dersom der ingen evig Bevidsthed var i et Menneske, dersom der til Grund for Alt kun laae en vildt gjærende Magt, der vridende sig i dunkle Lidenskaber frembragte Alt, hvad der var stort og hvad der var ubetydeligt, dersom en bundløs Tomhed, aldrig mættet, skjulte sig under Alt, hvad var da Livet Andet end Fortvivlelse? Dersom det forholdt sig saaledes, dersom der intet helligt Baand var, der sammenknyttede Menneskeheden, dersom den ene Slægt stod op efter den anden som Løvet i Skoven, dersom den ene Slægt afløste den anden som Fuglesangen i Skoven, dersom Slægten gik gennem Verden, som Skibet gaaer gennem Havet, som Veiret gennem Ørkenen, en tankeløs og ufrugtbar Gjerning, dersom en evig Glemsel altid hungrig lurede paa sit Bytte, og der var ingen Magt stærk nok til at frarive den det – hvor var da Livet tomt og trøstesløst!

SKS IV s. 112

Kortere i "Kjerlighedens Gjerninger":

"Fortvivlelse er at mangle det Evige."

Det er, hvad jeg vil kalde en grunderfaring hos Kierkegaard. Hvad er en "grunderfaring"? Det er erfaringen af tilværelsen som helhed. Det er ikke erfaringen af et bestemt og begrænset indhold, men hvorledes jeg erfarer tilværelsen i dens helhed.

GRUNDERFARING: "FORTVIVLELSE ER AT MANGLE DET EVIGE"

Sat på spidsen kunne det måske formuleres således: Hvis det, jeg erfarer i tiden, er alt, så er det i grunden intet. Hvis det, jeg erfarer i tiden er det hele, så er det i grunden ingenting, for med tiden bliver det til intet. Alt hvad jeg erfarer i tiden er jo kun for en tid, og efter en tid er det ikke mere. Alle de erfaringer, alle de livsforhold, der udgør indholdet og fylden i vores timelige liv er flygtige og forgængelige. Også de forhold der varer længst, vejer tungest og har størst betydning, også de er kun for en tid, og efter en tid er de ikke mere. Alt det, der giver vores liv indhold, fylde og mening, må vi give slip på, og på et tidspunkt må vi give slip på det hele. Så dør vi. Det er da til at fortvivle over. Alt bliver med tiden til intet. Er det så ikke i grunden intet, tomhed? "Alt er tomhed".

ALT I TIDEN BLIVER MED TIDEN TIL INTET – ER I GRUNDEN INTET "ALT ER TOMHED" (PRÆDIKERENS BOG)

Det er en grunderfaring, der gennemspilles talrige steder i forfatterskabet. Uden et forhold til det evige er tilværelsen i tiden tomhed. Erfaringen af timelighedens forgængelighed peger mod det evige, det evige som det der mangler. Det er den evige bevidstheds første skikkelse: det evige som det der mangler, når vi kun lever i tiden. "Fortvivlelse er at mangle det Evige".

Det kunne der siges meget om. Det vil jeg ikke gøre her. Her haster vi videre til Abraham, Abrahams tro. Fortvivlelsen at mangle det evige er den evige bevidstheds negative skikkelse. Dens positive skikkelse er troen, troen på Gud. Troen er for Abraham det grundlag, hvorpå han lever sit liv. Forholdet til Gud er det bærende i hans liv.

"Frygt og Bæven" udkommer 1843 samme år som "Enten-Eller". Den handler om troen, vi bevæger os fra det etiske til det religiøse. Pseudonymet er Johannes de Silentio og undertitlen "dialektisk Lyrik", teksten er en vekselvirkning og spænding mellem tænkning (dialektik) og fortælling (lyrik). Johannes forsøger med sin tænkning at fortolke og forstå en fortælling, fortællingen om Abraham, Abrahams tro. Det kan han ikke. "*Troen begynder det, hvor Tænkningen hører op*".

"FRYGT OG BÆVEN – DIALEKTISK LYRIK"

JOHANNES TÆNKNING

FORTÆLLINGEN OM ABRAHAM

FORGÆVES FORSØG
PÅ AT FORSTÅ

ABRAHAMS TRO

"TROEN BEGYNDER DER, HVOR TÆKNINGEN HØRER OP"

Så har vi allerede de to første overskrifter til troen. Troen er forbundet med frygt og bæven, med angst, og troen rækker ud over, hvad vi kan forstå med tænkningen.

TROEN { FRYGT OG BÆVEN (ANGST)
BEGYNDER DER, HVOR TÆKNINGEN HØRER OP

Lad os lige igen kaste et kort blik på forholdet mellem tænkning og fortælling. Det, der gør mennesket til menneske og forskelligt fra, hvad der ellers findes i verden, ting, planter, dyr, er vores særlige form for bevidsthed, selvbevidstheden. Vi er ikke blot, vi ved at vi er, forholder os bevidst til vores væren, til os selv og den virkelighed, der er vores. Det gør vi på to måder, ved at fortælle historier og ved at tænke tanker. Det er gennem fortællingen og tænkning, vi forstår og fortolker tilværelsen.

Tænkningen bestræber sig på at skaffe klarhed, overblik, sikkerhed, entydighed, orden. Derved rummer den en risiko for at blive abstrakt og erfaringsfjern. Fortællingen holder sig altid tæt på erfaringen, den er konkret og anskuelig, viser os konkrete personer i konkrete situationer, levet og oplevet liv. Den er mere kaotisk end tænkningen, flertydig, levende.

Fortællingen appellerer primært til følelsen, indfølelse, indlevelsesevnen, fantasien. Men også om ikke primært til tænkningen, intellektet; en god fortælling er ikke blot underholdende men oplysende, giver stof til eftertanke.

Kierkegaard er først og fremmest tænker. Men han er også fortæller. Pseudonymiteten gør hans forfatterskab til et skønlitterært forfatterskab uden at det derfor hører op med at være et filosofisk forfatterskab. I forfatterskabet sættes en række livsanskuelser og livsholdninger over for og op mod hinanden, men ikke som abstrakte filosofiske teorier; de er (om ikke på samme måde som hos Shakespeare og Dostojevsky) ikklædt kød og blod, inkarnerede i konkrete personer.

Fortællingen spiller også en afgørende rolle i Kierkegaards forfatterskab på en anden måde. Mange af analyserne (filosofiske, teologiske, psykologiske) er bygget op omkring fortællinger. De udfoldes gennem fortolkning af fortællinger. Det gælder i særlig grad "Frygt og Bæven". Pseudonymet, "Johannes de Silentio" er en tænkner og det han tænker over, det han med sin tænkning forsøger at forstå er fortællinger, først og fremmest fortællingen om Abraham, men også en række andre. Han fortolker ved at genfortælle. Det gør han med intensitet og lidenskab. Hvor fortællingen i "Det Gamle Testamente" er karsk og nøgtern og blot fortæller hvad, der sker, og hvad der siges, der føjer Johannes en emotionel dimension til. Nok er Johannes tænkner, men ikke videnskabelig og objektiv, han er lidenskabelig og subjektiv, eksistentiel om I vil. Hans genfortælling og fortolkning er et lidenskabeligt forsøg på at forstå Abraham. Hvad han ikke kan.

TROEN {

- FRYGT OG BÆVEN (ANGST)
- BEGYNDER DER, HVOR TÆNKNINGEN HØRER OP
DET ABSURDE. PARADOKSET
- DEN HØJESTE LIDENSKAB
- FOR DETTE LIV

Fordi Johannes fortæller med så intens lidenskab og med så skarpe analyser. Vil jeg overlade ordet til ham selv. Citere ret udførligt og så forsøge at få et overblik i nogle skemaer. Det yder på ingen måde bogen retfærdighed, men kan måske være en hjælp, hvis I skulle vælge at læse den selv.

FORJÆTTELSEN, FORSINKELSEN OG OPFYLDELSEN

Abraham indgår en aftale, en pagt med Gud. Hans liv hviler ikke på kølig forstandsberegning, men på tro på Gud, tillid til Gud, Guds løfte.

Ved Troen vandrede Abraham ud fra Fædrenes Land og blev Fremmed i Forjættelsens. Han lod Eet tilbage, tog Eet med sig; han lod sin jordiske Forstand tilbage, og tog Troen med sig; ellers var han vel ikke vandret ud, men havde tænkt, det er jo urimeligt. (SKS 4. 113. SV 5. 18)

Ved Troen modtog Abraham Forjættelsen, at i hans Sæd skulde alle Jordens Slægter velsignes. Tiden gik hen, Muligheden var der, Abraham troede; Tiden gik hen, det blev urimeligt, Abraham troede. (SKS 4. 114. SV 5. 19)

Tilliden til Gud fastholdes, selv om det er urimeligt. Menneskeligt er det ikke længere muligt, men for Gud er alt muligt.

Men Abraham troede og holdt Forjættelsen fast. [...] det er stort at opgive sit Ønske, men det er større at fastholde det, efter at have opgivet det; det er stort at gribe det Evige, men det er større at fastholde det Timelige, efterat have opgivet det. – Da kom Tidens Fylde. (SKS 4. 115. SV 5. 19)

Og det umulige sker. Opfyldelsen i Isak.

Da var der Glæde i Abrahams Huus, da Sara stod Brud paa Guldbryllupsdagen. (SKS 4. 115. SV 5. 20)

Så langt er det en opbyggelig fortælling om at have tro på, tillid til Gud. Men så kommer den egentlige fortælling. Troens anfægtelse, eller da Abraham netop ikke anfægtedes, men holder stand, troens prøvelse.

PRØVEN. TROENS UBETINGEDE LYDIGHED

Dog saaledes skulde det ikke blive; endnu engang skulde Abraham forsøges. Han havde kæmpet med hiin snilde Magt, der opfinder Alt, med hiin aarvaagne Fjende, der aldrig blunder, med hiin gamle Mand, der overlever Alt, – han havde kæmpet med Tiden og bevaret Troen. Nu blev al Stridens Forfærdelse samlet i eet Øieblik. »Og Gud fristede Abraham og sagde til ham, tag Isaak Din eneste Søn, som Du elsker, gaa hen i det Land Morija og offer ham der til Brændoffer paa et Bjerg, som jeg vil vise Dig.«

Saa var da Alt forspildt, forfærdeligere end om det aldrig var skeet! Saa drev Herren da kun sin Spot med Abraham! Vidunderligt gjorde han det Urimelige virkeligt, nu vilde han atter see det tilintetgjort. (SKS 4. 115. SV 5. 20)

Men Abraham tøver ikke. Hans lydighed er uanfægtet, hans tillid til Gud fastholdt, og han gør som befalet. Han er rede til at ofre, rede til at slagte sin søn. Da og først da, viser det sig, at der "kun" er en prøve. Først da han står med kniven hævet holder Gud ham tilbage og lader ham beholde Isak.

TROEN FOR DETTE LIV

Og så kommer det vanskelige, det Johannes er ude af stand til at forstå, men som er det afgørende, nemlig at troen er "for dette liv". Troen er ikke en tro på compensation i et evigt liv efter døden. Det er en tro for dette liv. Opfyldelsen er i dette liv.

Dog Abraham troede og troede for dette Liv. Ja havde hans Tro blot været for et tilkommende, da havde han vel lettere kastet Alt bort, for at haste ud af den Verden, han ikke tilhørte. Men Abrahams Tro var ikke en saadan, om der gives en saadan; thi egentlig er det ikke Tro, men Troens fjerneste Mulighed, der yderst i Synskredsen ahner sin Gjenstand, dog adskilt fra den ved et svælgende Dyb, indenfor hvilket Fortvivlelsen driver sit Spil. Men Abraham troede netop for dette Liv, at han skulde blive gammel i Landet, hædret i Folket, velsignet i Slægten, uforglemmelig i Isaak, hans Kjæreste i Livet, hvem han omfattede med en Kjærlighed, for hvilken det kun var et fattigt Udtryk, at han troligen opfyldte Faderens Pligt, at elske Sønnen, som det jo og lyder med i Tilsigelsen: den Søn, som Du elsker. Jacob havde 12 Sønner og 1 han elskede, Abraham havde kun een, som han elskede.

Men Abraham troede og tvivlede ikke, han troede det Urimelige. (SKS 4. 117. SV 5. 21)

Lad os kaste et blik tilbage til det etiske. Her er det Abrahams pligt at elske sønnen, tage vare på ham som en god fader. Det religiøse bryder med det etiske. Guds befaling er at han skal dræbe sin søn. Derfor må Abraham også være tavs. Han kan ikke begrunde sin handling. Han er alene med den kan ikke i fortrolighed dele den med andre. Han er revet ud af det menneskelige fællesskab.

Her sammenligner Johannes med den græske kong Agamenmon. Også han må ofre sin datter, Ifigena. Men han har gode grunde til det, nemlig at formilde guden og få flåden til Troja. Han forbliver inden for det etiske, pligten over for staten er vigtigere end pligten over for datteren. Abraham er hinsides det etiske.

Kan Troen ikke gjøre det til en hellig Handling at ville myrde sin Søn, saa lad den samme Dom gaae over Abraham som over enhver Anden. Mangler man maaskee Mod til at gennemføre sin Tanke, at sige, at Abraham var en Morder, da er det vel bedre at erhverve dette Mod, end at spille Tiden paa ufortjente Lovtaler. Det ethiske Udtryk for hvad Abraham gjorde er, at han vilde myrde Isaak, det religieuse er, at han vilde offre Isaak; men i denne Modsigelse ligger netop Angesten, der vel kan gjøre et Menneske søvnløst, og dog er Abraham ikke den, han er, uden denne Angst. (SKS 4. 126. SV 5. 29-30)

Tilbage til at troen er for dette liv. Er troen ikke netop at opgive dette liv. Resignere. Nej siger Johannes. Det er ikke tro. Troen er tværtimod modbevægelsen til resignationen. Tro er at modtage livet igen efter at have opgivet det.

Det lyder som noget vrøvl. Det er det også. Det er absurd, paradoksalt. Det ligger ude over hvad tænkningen formår at fatte. Troen begynder der hvor tænkningen hører op.

Men hvad gjorde Abraham? Han kom hverken for tidlig eller for sildig. Han besteg Æslet, han reed langsom hen ad Veien. I al den Tid troede han; han troede, at Gud ikke vilde fordre Isaak af ham, medens han dog var villig til at offre ham, naar det forlangtes. Han troede i Kraft af det Absurde; thi menneskelig Beregning kunde der ikke være Tale om, og det var jo det Absurde, at Gud, som fordrede det af ham, i næste Øieblik skulde tilbagekalde Fordringen. Han besteg Bjerget, endnu i det Øieblik da Kniven blinkede, da troede han – at Gud ikke vilde fordre Isaak. Han blev da vel overrasket ved Udfaldet, men han havde gennem en Dobbelt-Bevægelse naaet hen til sin første Tilstand, og derfor modtog han Isaak gladere end den første Gang. (SKS 4. 130-31 SV 5. 34)

Troens Bevægelse maa bestandig gjøres i Kraft af det Absurde, dog vel at mærke saaledes, at man ikke taber Endeligheden, men vinder den heel og holden. (SKS 4. 132. SV 5. 36)

Den uendelige Resignation er det sidste Stadium, der gaaer forud for Troen, saaledes, at Enhver, der ikke har gjort denne Bevægelse, ikke har Troen; thi først i den uendelige Resignation bliver jeg mig selv klar i min evige Gyldighed, og først da kan der være Tale om i Kraft af Troen at gribe Tilværelsen. (SKS 4. 140. SV 5. 44)

TROENS RIDDER

Det kunne lyde, som om troen var en sag for specialister, ekstraordinære mennesker med usædvanlige omstændigheder. Det er det ikke. Så Johannes præsenterer os for et helt almindeligt menneske, hvis tilværelse hviler i troen. Et menneske der gør dobbeltbevægelsen, resignerer uendeligt på tilværelsen og i troens modbevægelse vender tilbage til den helt almindelige tilværelse, der i det ydre ikke er til at skelne fra spidsborgerens og assessor Wilhelms.

Jeg tilstaaer oprigtigt, jeg har i min Praxis ikke fundet noget paalideligt Exemplar, uden at jeg derfor vil negte, at maaskee hvert andet Menneske er et saadant Exemplar. Imidlertid har jeg dog i flere Aar eftersporet det forgjeves. Man reiser i Almindelighed Verden rundt for at see Floder og Bjerge, nye Stjerner, spraglede Fugle, vanskabte Fiske, latterlige Menneskeracer, man hengiver sig til den dyriske Stupor, der gloer paa Tilværelsen, og man mener at have seet Noget. Dette beskæftiger mig ikke. Vidste jeg derimod, hvor der levede en saadan Troens Ridder, da vilde jeg paa min Fod vandre til ham; thi dette Vidunder beskæftiger mig absolut. [...] Som sagt jeg har ikke fundet nogen Saadan, imidlertid kan jeg vel tænke ham. Her er han. Bekjendtskabet stiftes, jeg bliver forestillet for ham. I det Moment, jeg først tager ham paa mine Øine, kaster jeg ham i samme Nu fra mig, gjør selv et Spring tilbage, slaaer Hænderne sammen og siger halv høit: »Herre Gud! er det Mennesket, er det virkelig ham, han seer jo ud som en Rodemester.« Imidlertid er det dog ham. Jeg slutter mig lidt nærmere til ham, passer paa den mindste Bevægelse, om der ikke skulde vise sig en lille uensartet Brøks-Telegraphering fra det Uendelige, et Blik, en Mine, en Gestus, et Vemod, et Smil, der forraadte det Uendelige i sin Uensartethed med det Endelige. Nei! Jeg examinerer hans Skikkelse fra Top til Taa, om der ikke skulde være en Revne, igjennem hvilken det Uendelige tittede ud. Nei! Han er heelt igjennem solid. Hans Fodfæste? er kraftigt, tilhører ganske Endeligheden, ingen pyntet Borgermand, der Søndag-Eftermiddag gaaer ud paa Fresberg, træder grundigere paa Jorden, han tilhører ganske Verden, ingen

Spidsborger kan tilhøre den mere. [...] Han ryger sin Pibe i Aftenstunden; naar man seer ham, skulde man sværge paa, det var Spekhøkeren ligeoverfor, der vegeterer i Skumringen. Han lader sig være lige med en Sorgløshed, som var han en letsindig Døgenigt, og dog køber han hvert Øieblik, han lever, den beleilige Tid til den dyreste Priis; thi han gjør end ikke det Mindste uden i Kraft af det Absurde. Og dog, dog, ja jeg kunde blive rasende derover, om ikke af anden Grund saa af Misundelse, dog har dette Menneske gjort og gjør hvert Øieblik Uendelighedens Bevægelse. Han tømmer i den uendelige Resignation Tilværelsens dybe Vemod, han kjender Uendelighedens Salighed, han har fornummet Smerten af at forsage Alt, det Kjæreste, man har i Verden, og dog smager Endeligheden ham fuldt saa godt som den, der aldrig kjendte noget Høiere, thi hans Forbliven i Endeligheden havde intet Spoer af en forknyt bængstet Dressur, og dog har han denne Tryghed til at fryde sig ved den, som var den det Visseste af Alt. Og dog, dog er hele den jordiske Skikkelse, han frembringer, en ny Skabning i Kraft af det Absurde. Han resignerede uendeligt paa Alt, og da greb han Alt igjen i Kraft af det Absurde. Han gjør bestandig Uendelighedens Bevægelse, men han gjør det med en saadan Correcthed og Sikkerhed, at han bestandig faaer Endeligheden ud, og der er intet Secund, hvor man ahner noget Andet. (SKS 4. 133-34. SV 5. 37-39).

Det var et glimt fra "Frygt og Bæven". Men selv om jeg havde brugt mere tid på den, var vi ikke blevet færdige. Kierkegaards bøger bliver man aldrig færdige med, vi forstår dem aldrig til bunds og må vende tilbage til dem.

Men her er vi altså færdige med den og går videre til "Kjerlighedens Gjerninger". Her er det en anden gud, vi møder, kærlighedens gud.

Den gud, vi møder i "Frygt og Bæven" kan vi vanskeligt opleve som en kærlig gud, som kærlighedens gud. Det er en frygtelig gud, som vi må frygte, møde i frygt og bæven. Det har jeg nok underbetonet undervejs. Så lad mig slutte med at fremhæve det. Når vi taler om Gud ligger det jo ligesom mellem linjerne som noget indlysende og underforstået at Gud er god. Hvad skulle han ellers være? Ond måske? Eller måske hinsides godt og ondt? Hvorom alting er, kan vi vel vanskeligt opleve Abrahams gud som god. Han indgår en pagt med Abraham, lover ham at han skal blive stamfader til et stort folk og få et land, der flyder med mælk og honning. Spænder så Abraham og Sara på forventningens pinebænk og giver den først i deres høje alderdom en søn. Kræver så sønnen tilbage, kræver at Abraham slagter sin søn. Hvorfor? For at prøve Abraham, forvise sig om at Abraham frygter Gud. Det er da en grum gud, en grusom gud. Magtens gud, ikke kærlighedens.